

Дослідник знайде в книжці М. Зерова силу влучних чисто наукових спостережень, історик критики і соціолог літератури, крім того, знайде в ній багато цікавих поглядів та оцінок, характерних для тої групи літературних критиків, яку М. Зеров репрезентує в наші часи.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Стельмашенко В. Володимир Винниченко: Анотована бібліографія // Володимир Винниченко: У пошуках естетичної, особистої і суспільної гармонії: Збірник статей / Гол. ред.: Залеська Онішкевич Л.; ред. кол.: Знаєнко М., Процик А., Гундорова Т. та ін. – Нью-Йорк, 2005. – 280 с.
2. ІР.НБУВ. – Ф.Х. – № 17528. Копержинський Кость. Рецензія на роботу М. Зерова “Від Куліша до Винниченка”.

Додаток.

ІР.НБУВ. – Ф. Х. – № 17528.

Копержинський Кость.

[Рецензія на роботу М. Зерова “Від Куліша до Винниченка”]є
Нариси з новітнього українського письменства
[1929 р.].

Надруковано на машинці.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Рева Лариса Григорівна – кандидат філологічних наук, науковий співробітник Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України.

Наукові інтереси: архівні документи, література ХХ століття.

ЖІНОЧІ ХАРАКТЕРИ В НОВЕЛІСТИЦІ В. ВИННИЧЕНКА

Людмила РЕВА (Одеса)

У статті порушується питання жіночих характерів в новелістичних творах «Роботи!», «Зіна», «Баришенька» В. Винниченка. До уваги взято характер сильних жінок, емансипованість яких позначена соціальними інтенціями. Окрему увагу звернено на авторське відношення до створених ним жіночих образів.

Ключові слова: емансипація, характер, новела, В. Винниченко

In the article the question of creation of female's character in novelistic of V.Vynnychenko is mentioned. The attention is given to emancipation marked by social intention. Special attention is given to the author's attitude to the created women's characters.

Key words: emancipation, character, short story, V.Vynnychenko

Сучасна наукова школа виявляє до творчості В. Винниченка значний інтерес. Але, незважаючи на появу низки публікацій (Л. Мороз, Г. Сиваченко, В. Солдатенко та ін.), у яких розглядається специфіка авторської естетичної майстерності й критерії художності, досі залишається нез'ясованою проблема характеротворення його героїв, зокрема героїнь.

Проблема характеру в літературознавстві має багату історію життєствердження. Свого часу дослідницьку увагу на характер у

художньому творі привертали у своїх працях Л.Тимофєєв, В.Фащенко, С.Шаталов та ін. Літературознавець Л. Тимофєєв у минулому столітті запропонував ідейну сутність характеру: «Характер – це притаманний історичній обстановці, зображеній у творі письменником, тип людської поведінки (вчинків, думок, переживань), перетворений відповідно до естетичних норм письменника» [6, с. 141]. Дослідник В. Фащенко проблемі характеру в художньому творі присвятив кілька десятиліть, залучивши до своїх ґрунтовних праць знання із суміжних наук, насамперед психології. Категорію характеру він уважав однією з найважливіших, втім визнавав, що в трактуванні поняття «характер» чимало нез'ясованого. З цього приводу він писав: «Що ширше – образ чи характер? Входить до нього темперамент чи ні? Може бути персонаж характером? Проте ці питання – другорядні. Істина полягає в тому, що головним предметом зображення в літературі є людина. Аспекти ж – чи є вона, людина, лише індивідом, стала чи стає особистістю (зі знаком плюс чи мінус), має «ядро» чи зовсім безхарактерна – то вже залежить від концептуальності творів, рівня вищої майстерності» [7, с. 37–38]. На думку дослідника, в аналізі характеру потрібно звертати увагу на соціально-психологічні концепти художнього відображення, основою якого є мова персонажа, внутрішні монологи, життєві дії, мотивації, вчинки. У теоретичних обґрунтуваннях дослідників поняття характеру стосується персонажа взагалі, не виокремлюючи жіночий характер від чоловічого. В енциклопедичних виданнях також відсутнє понятійне значення характеру жінки.

У вітчизняному літературознавстві особливе місце в дослідженні «жіночої теми» займає С. Павличко. На відміну від сучасних наукових гендерних спрямувань, які здебільшого зосереджені на аналізі природи жіночого світу й світогляду, С.Павличко у своїй критиці виказувала інтенції атакувати чоловіче світосприйняття, вважаючи його руйнівним стосовно жіночого образу взагалі. Так, у коментарях до винниченкових оповідань вона висловила місогіністичну думку про авторське зневажне ставлення до образу жінки: «В останньому, щоправда, бачимо не стільки феміністичну тенденцію – захист права жінки на свободу від норм, скільки антифеміністичну – емансипована жінка використовує чоловіка як донора, інструмент у своєму репродуктивному бажанні. Винниченко виказує відчуття страху чоловіків перед емансипацією й перед вільною жінкою. Це свого роду вияв ненависті до жінок, який досить характерний для багатьох європейських модерністів перших декад ХХ віку» [4, с. 166]. На наш погляд, ці висловлювання можна віднести до суб'єктивного погляду, а тому з ними можна сперечатись і більше того, – знайти можливість певних доказів протилежного, обравши метою цього дослідження елемент характеротворення жіночих образів у новелістичних творах В. Винниченка. У своїх теоретичних спостереженнях стильової своєрідності письменника, С. Павличко, аголошувала на велику кількість недоліків в оповіданнях

В. Винниченка «з їх брутальними сценами, людьми дна, відкритістю до сексуальності, навіть фізіології, характерами, написаними грубими, але сильними мазками» [5, с. 130]. Контексту творчості письменника авторка дала рішучий вирок: «Пронизливий реалізм, навіть натуралізм звучав модерніше за мелодраматичну, псевдопоетичну, знуджену «модерну», яка самоповторювалася, так і не знайшовши своєї теми» [5, с. 130]. Гадаємо, що дослідниця мала на увазі фабульну нерозвиненість оповідань В. Винниченка. Втім, можливо, що подібний художній недолік може скласти стильову письменницьку своєрідність з одного боку, а з іншого – є ознакою неореалістичної естетики, до якої відносять творчість письменника дослідники його спадщини Г. Костюк та В. Панченко.

Українська література багата прикладами конструювання особистісної моделі характеру жіночого персонажа. Надзвичайні жіночі характери створені П. Кулішем, Б. Грінченком, О. Довженком, Ю. Яновським та ін. Питанням жіночого самовизначення, самооцінки, ставленню до праці й громадської діяльності присвячені новелістичні твори В. Винниченка «Роботи!» (1903), «Зіна» (1909), «Баришенька» (1916). У цих творах увага письменника сконцентрована на характері сильної жінки, яка емансипована та соціально активна.

Сучасний англійський дослідник Пітер Баррі стверджував, що образ жінки в літературі має найважливішу форму «соціалізації», оскільки він (образ) «завжди був взірцем для наслідування, визначаючи для жінок і чоловіків прийнятну версію «фемінного», окреслюючи можливі покликання й прагнення жінки» [1, с. 145]. Потрібно зауважити, що зазначені елементи буття людини становить певну своєрідність стосовно вікових параметрів життя, адже не виникає сумнівів щодо різноманітності людських покликань та прагнень залежно від вікового стану. У літературі це відбивається насамперед в образному зображенні. Стосовно жіночого типу – це дівчинка, дівчина, наречена, дружина, мати, жінка, баба. Власне персонаж задає тематику твору і диктує ідею, виходячи з тих проблем, які постають перед героїнею. Так, в наголошених новелах В. Винниченка можна зазначити типовість в образах головних героїнь – вони молоді й гарячі, привабливі й знають собі ціну, рішучі, прагматичні. Можливо, саме ці авторські симпатії створювали ідеал української жінки для письменника. Головним героїням притаманний набір якостей, який приваблював і самого автора – сміливість, працелюбність, цілеспрямованість, самовпевненість, почуття власної гідності. В образах персонажів – жінок – відчутній шлях духовної і моральної зрілості, саме тому їхні характери вже сформовані. Але риси психологічної палітри мають певну різницю. Так, автор намагається розкрити суть жіночого начала, охарактеризувати різні жіночі типи, втілюючи у власний задум спробу осмислення світу через статусну роль жінки в суспільстві та її значення в житті чоловіка.

Героїні новел В.Винниченка мають непересічні, сильні характери, вони натури горді, з гострим розумом. Їхня енергія, активність, воля до перемоги вражають не тільки героїв-чоловіків, але й самого автора. У новелі «Зіна» автор, як і його герой-оповідач, дивується і захоплюється Зінаїдою Сорокинською, котра береться розв'язати дуже серйозні «чоловічі» справи. Випадково потрапивши на страйк залізничників, Зіна виказує свої лідерські здібності: саме завдяки її палкій промові страйкарі продовжують боротьбу.

У промові молодої жінки відчутні роздуми автора про соціальний устрій, який уже не влаштовує нових людей у новому суспільстві, зараженому революційними ідеями. Пізніше, в паризьких записках В. Винниченко писав, що історію українського народу не можна читати без брону. Той же біль відчутний і в словах Зіни: «Я бачу сажу і горе на ваших обличчях. На цих обличчях видно нужду і злидні.<...> Вони всі до того повимокали від поту і сліз, що скоро потріскаються від сонця, як стерті чоботи» [3, с. 486]. Автор показує силу характеру жінки, котру слухають «не ворухнувшись», а після її заклику, виказаному з блискучими очима, у яких стримувалося щось «буйне, весело-гнівне, вогневе», всі випрямились і почалась «справжня буря» внаслідок якої «за цілий тиждень не пішло з тої станції ні одного вагона нікуди» [3, с. 487]. Поєднавши свої власні почуття із соціальною проблемою, героїня домагається того, чого сама хотіла: і продовження страйку, і повернення нареченого. Сила характеру й цілеспрямованість героїні втілена і в наступних рядках: «Хто вам сказав<...>, що ми слабші? <...> Хіба ви не хочете краще пожити? Ви цілком усім задоволені? <...> Треба тільки захотіти!» [3, с. 486]. В. Винниченко наводить містку характеристику героїні: «...вона рішуче не вірить у те, чому дивується, та ще й знає, що то неправда і буде так, як вона знає» [3, с. 478]. Соціального підтексту набувають слова героїні й про щастя, яке, на її думку, має бути головним у житті, від якого радіє людина, до якого прагне та якого не мають люди, тому Зіна пробуджує їх: «А хіба є радість у ваших очах? Хіба в тих очах я не страх, не темність, не забитість бачу?» [3, с. 486]. Лейтмотив кохання вирішено автором у різному ставленні до почуття героїні та її нареченого: «Зіна запевне знала, що люди соціалістичного ладу будуть кохати тільки раз в житті. Один раз і годі. Але зате так, що ... ех! Але я також мав доскональні відомості, що люди одним разом не задовольняться, а неодмінно всі захотять ще хоч раз перемінити. Зіну це ображало» [3, с. 480]. У щоденникових зошитах 1917-го року В. Винниченко записав рядки про своє ставлення до кохання як до найважливішої та водночас нелегкої здатності людини. У його відвертих міркуваннях відчутна сила, з якою кохав сам письменник: «Єдиний сенс, єдиний інтерес у житті – любов. Любов, є зв'язок зі світом; вона поєднує з предметами, явищами і людьми. Але уміння, здатність любити є така сама трудна, як і всяка інша здатність» [2, с. 284].

Легкий, веселий настрій героїні – це також визначальна риса характеру Зіни. На наш погляд, саме пошуки нової реалістичної форми пропонують авторові нові підходи до змалювання такого типу образності. Роздуми про рису «завжди сміятись» в авторському тексті надані у формі внутрішнього мовлення оповідача: «Що б їй не трапилось, вона перш усього сміялась, ніби була утворена зовсім по другому методу, ніж усі люди. Немов бог пробував на ній, чи не краще було б, якби люди так реагували на все. І нехай простять мені дерзновенність моя, я радив би, кому слід, взяти під серйозну розвагу цей метод» [3, с. 476].

Характерною рисою авторського твору є концентрованість фабули, у якій рефреном відбивають стислі, майже хемінгуейевські рублені фрази, зміст яких розкриває підтекстуальний (за принципом айсберга) сенс проблем у творі, зокрема жіночої боротьби за кохання та краще життя.

Героїня оповідання «Роботи!» Людмила більш розсудлива, вона дуже серйозна й поважна, про що свідчить весь її вигляд. Її роль у житті товариша Максима має повчальний характер, вона висловлює йому свою турботу про здоров'я, душу, навчання. Інтелігентна Людмила своїми настановами перетворює парубка на дорослого чоловіка. Але її настанови лунають як накази: «Занімайтесь з первобитними, організуйте», «учіться». Революційний напрям твору розкритий у тематиці страйку, на якому відбувається неймовірне перевтілення героїні з «серйозної і строгої» на «дику і страшну». Автор змальовує відверті картини афектного становища, у якому перебуває вся валка людей. Не щадить він і Людмилу, її вихованість та інтелігентність змінюються на «несвідомий нестям» та звір'яче відчуття. Картина боротьби вражає відвертим натуралізмом. Але, зрозуміло, що художній текст виниченкових змалювань людиновбивчих картин лише частка життя в історії українського народу. Захворівши страйком, Максим знов шукає роботу. Його романтичні порухи в організації нового страйку зупиняються реалістичними словами Людмили, які відкривають правду про революційний рух: «...тут треба сотні по двадцять рублів, щоб зробити те, що ви хочете...» [3, с. 165]. Головній героїні також притаманне екзистенційне почуття самотності. Сумуючи за Максимом, їй «ставало так нудно, так безнадійно, що хотілось просто-таки ... в тюрму» [3, с. 170]. Свій арешт вона сприймає спокійно, з гордою впевненістю, що Максима вона зберегла.

На відміну від творів «Зіна» та «Роботи!», новела «Баришенька» має побутово-селянську тематику – роди на селі. Проблематика твору завдає цілком жіночу органічну єдність фабульної структури. Ще на початку твору в тексті оговорено: «Чоловіків ні в хаті, ні на подвір'ї не видно. Котрі в полі косять, яких погнали на окопи, а більшість на війні» [3, с. 716]. В тексті відзначається фабульне напруження, яке передається за допомогою психологічної протидії забитого сільського жіноцтва й молоденької лікарки. Психологічне напруження в тексті передається через деталі очей та рук:

«Очі всім горять; злі, роздратовані іскорки поблискують все частіше; вимахують руками, закарлюченими пальцями» [3, с. 722]. Домовитися з войовничим жіноцтвом молода дівчина не може, але дороги назад також немає і не відомо «вийде вона живою з цього баб'ячого киплячого казану» [3, с. 723]. Мотив страху спонукає героїню до вирішальних дій, адже «знає вона, що як прикаже страх, то цим може викликати ще більший вибух злості» [3, с. 722]. Стійкість характеру й вирішальні дії допомагають подолати його та перемогти юрбу. Миттєве рішення за допомогою сили й остраху «судом» та «тюрмою» допомагає подолати юрбу протестувальників, які «викочують в сніи й надвір як вівці». Остання репліка остаточно надає їй перемогу: «Я вас під суд усіх оддам, я вас в тюрмі погною за це! Геть звідси, щоб не одної мені тут не було!» [3, с. 722]. Втім і автор вихвалює свою героїню ремаркою: «Е, ця баришенька не плоха собі вдалася!» [3, с. 722]. Характер героїні має й зовнішні виояви, під час свого гніву лице її стає сердитим і рішучим, але з породіллю вона розмовляє лагідно, коротко. У кінці новели психологічне напруження спадає, завершаючи дію твору картиною природи та буття людей: «Сонце сідає за городами, сиві листи капусти, стають червоними й блискучими. Голосніше кумкають жаби, подихає димом із села, люди варять вечерю» [3, с. 725]. Пізніше, 1921 року про межу життя і смерті автор занотував: «Живи так, наче ти маєш через тиждень померти. Відчувай кожну фарбу, лінію, звук, пам'ятаючи те, що це ж є елементи життя і неповторні моменти. Щодня будь з людьми таким, яким би ти був з ними перед смертю» [2, с. 287]. Усе, що відбувалося до цього фабульного кінцевого мотиву: і відчуття можливості смерті породіллі, і можливості смерті лікарки від жіночого натовпу, – все вкривається спокоєм картини природи українського буття.

У художньому доробку В. Винниченка створено чимало різних образів жінок і надано багато різноманітних жіночих психологічних портретів, але ми навмисно для дослідження акцентного питання заданої теми про характер, обрали героїнь з домінантними ознаками лідерських здібностей, вважаючи саме такий тип характеру визначальним для ментальної своєрідності українського жіноцтва.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Баррі, Пітер. Вступ до теорії: літературознавство та культурологія / Пер. з англ. О.Погинайко, – К.: Смолоскип, 2008. – 360 с.
2. Винниченко В.К. Вибране. – К.: Школа, 2002. – 304 с.
3. Винниченко В.К. Краса і сила. – К.: Дніпро, 1989. – 752 с.
4. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: Монографія. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1999. – 447 с.
5. Павличко С. Теорія літератури. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 679 с.
6. Тимофеев Л.И. Основы теории литературы. – М.: Просвещение, 1963. – 454 с.
7. Фащенко В.В. У глибинах людського буття: Літературознавчі студії. – Одеса: Маяк, 2005. – 640 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Рева Людмила Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент; докторантка кафедри теорії літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Наукові інтереси: неореалістична проза першої третини ХХ століття.

**«СОНЯЧНА МАШИНА» ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА:
УТОПІЯ ЧИ АНТИУТОПІЯ?**

Галина САБАТ (Дрогобич)

Вияв різних жанрових тенденцій у "Сонячній машині" В.Винниченка дає можливість виділити її в особливу жанрову категорію – пантопію, яка поєднує ознаки й утопії, й антиутопії.

Ключові слова: утопія, антиутопія, утопійна мрія, антиутопійне розвінчування, пантопія.

Manifestation of different genre trends in "The Solar Machine" by V. Vynnychenko makes it possible to define it as a particular genre category – pantopia that combines both the features of utopia and dystopia.

Key words: utopia, antiutopiya, utopian dream, antiutopiye discrediting, pantopiya.

Творчість В. Винниченка багатогранна й багатожанрова. Він виявляє себе не тільки як літератор, політик, майстер слова, але й як живописець, графік. Природа щедро обдарувала цю людину. В.Винниченко створив величезну кількість оповідань, п'єс, драм, романів, написав історико-публіцистичні дослідження (зокрема „Відродження нації”), відома і його етико-філософська праця "Конкордизм", концепції якої втілені в романі „Лепрозорій”, філософсько-соціологічні твори „Нова заповідь”, „Вічний імператив”, „Щастя”, „Прокажельна”, „Слово за тобою, Сталіне”. Та справжньою літературною сенсацією став роман "Сонячна машина", створений упродовж 1921–1924 років, якому сам письменник надавав особливого значення, кажучи про нього: "це ж візитова картка української літератури в Європі" [3, с. 279].

Твір В. Винниченка набув надзвичайної популярності серед читачів. Г.Костюк зауважив, що "з ім'ям Винниченка українська література ввійшла у світову літературу як її реальна діюча частка" [11, с. 25]. Але тогочасна радянська влада наклала табу на спадщину письменника, його твори до недавнього часу в Україні були заборонені й не публікувалися, а його самого називали "гробокопателем України" [4, с. 69].

Роман В. Винниченка "Сонячна машина", у якому уявне майбутнє пророко розглядалося крізь призму теперішнього, був опублікований у Харкові 1928 року. Початок ХХ століття характеризувався страшними соціальними катаклізмами: революціями, війнами – це штовхало мислителів до винайдення кращого суспільного буття, а отже, і до своєрідних ілюзій, бажання створити на землі щасливий Едем. У літературі з'являлися